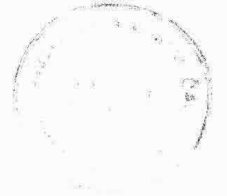

Československá akademie věd
PSYCHOLOGICKÝ ÚSTAV
PRAHA

BULLETIN

65

Č e s k o s l o v e n s k á a k a d e m i e v ě d

P s y c h o l o g i c k ý ú s t a v

P r a h a

B U L L E T I N

V ý z k u m n é z p r á v y

I - 1984

AP 32 / Výzk. zpr. 1. 1984.

00559/86 *f*

BURŽOAZNÍ A REVIZIONISTICKÁ IDEOLOGIE V OBLASTI
PSYCHOLOGIE

(Hodnocení v rámci plnění úkolů SPZV VIII-6-5)

M. Kodým, J. Linhart, K. Hozman, M. Špaček, D. Heller

ÚVOD

V soudobém ideologickém boji mezi kapitalismem a socialismem zaujímá psychologie se svou ideovou orientací a se svým ideovým dosahem významné místo.

Psychologie je v nynější době jednak oporou některých filozofických směrů na Západě (neopragmatismus, personalismus, filozofie Frankfurtské školy). Západní psychologické směry kromě toho vystupují v nejednom případě jako samostatné proudy ideologického působení, analogické směrům filozofickým.

Po politicko-ideologické stránce jsou buržoazní psychologické směry využívány k psychologizaci společenských procesů. Proti historickému materialismu je postaveno behaviorální, neopsychoanalytické, "humanistické" nebo podobné pojetí člověka, které slouží k psychologizujícímu vysvětlování společnosti. Zákonitost společenského dění se vytrácí a namísto revoluční změny společnosti bývá kladen požadavek změnit člověka po psychické stránce. Takové pojetí bývá využíváno v ideologii a propagandě antikomunismu.

V buržoazní psychologii jsou propracovány konkrétní psychologické techniky, aplikované v antikomunistické politice a propagandě. Cílem je působit na veřejné mínění ryze psychologickými, mimologickými prostředky, rozrušovat morálku protivníka, narušit jeho přesvědčení a vzbudit jeho pochybnosti vůči tomu, co dělá, přeměňovat protivníka ve spojence převýchovou a vymýváním mozků, dosahovat konformity

individua (uplatňovat koncepce "public relations" a "human relations"), ovládnout člověka blokováním jeho vědomí, vyloučením jeho racionálního myšlení, působením na jeho podvědomí a city; člověk má být pomocí psychologických postupů zmanipulován, aby bezvýhradně věřil politické doktríně, která se mu předkládá.

1. Zhodnocení prací věnovaných kritice buržoazních a revizionistických směrů v psychologii

V poslední době probíhá stále intenzívnější zápas o vědecky pravdivý výklad podstaty společnosti, člověka, jeho psychiky a vědomí, jeho postojů a jednání. Pro současnou dobu je charakteristické zejména sblížování pozitivismu s objektivním idealismem. Nejde však o idealismus hegelovského typu, ale spíše o scientistický typ, opírající se o logický jazyk vědy. Jedním z představitelů tohoto směru je anglický filozof N. Popper, který chce "revolucionizovat" psychologii svou teorií "objektivního ducha" a tvrzením, že myšlenky existují i v lidském mozku i mimo něj.

Dalším zdrojem nesprávných názorů na psychiku člověka je soudobý strukturalismus a existencialismus. V současné době se zvláště ostře vyhrortily rozpory při výkladu vztahů mezi myšlením a jazykem a mezi vědomím, znakem a významem.

V 6. pětiletce byly práce, věnované kritice buržoazních koncepcí v psychologii, realizovány na psychologických pracovištích ČSAV a SAV v rámci dílčího úkolu SPZV VIII-6-11/3 "Kritika buržoazních a revizionistických směrů v psychologii". V 7. pětiletce jsou uskutečňovány na těchže pracovištích v rámci subdílčího úkolu SPZV VIII-6-5/1-4 "Kritika buržoazních koncepcí v soudobé psychologii". Je zde prováděna kritika zejména pozitivismu v psychologii, psychoanalýzy a strukturalismu. Výsledky dosažené při řešení tohoto úkolu se opírají o dlouholetou spolupráci Psycho-

logického ústavu ČSAV s Naučno-issledovateľskim institutom obščej i pedagogičeskoj psichologii APN v Moskvě a Institutom psichologii v Moskvě.

V otázce pojetí člověka a lidské společnosti byly v letech 1981 - 1982 publikovány práce, které se zabývají vytvářením kategoriálního systému marxistické psychologie a základními teoretickými otázkami marxistické psychologie. V práci J. Linharta a kol. Základy obecné psychologie (Praha, SPN 1981) je provedena základní kritika buržoazní psychologie. Tato kniha je první původní marxistickou vysokoškolskou učebnicí psychologie vydanou u nás po roce 1945. Má značný význam pro světonázorovou a výchovnou oblast. Přispívá k vyžití psychologie ve zdokonalování naší výchovně vzdělávací soustavy a v ideologickém působení. Významným přínosem práce je nové rozpracování kategoriálního systému marxistické psychologie.

Významným příspěvkem ke kritice buržoazních směrů v psychologii jsou referáty M. Kodýma a J. Linharta ve sborníku vydaném Psychologickým ústavem u příležitosti 60. výročí založení KSČ pod názvem "Podíl psychologie na realizaci vědní politiky strany". V referátech shrnutých do sborníku jsou postiženy některé vlivy buržoazní psychologie na psychologii u nás.

Kolektivní monografie O. Halmiové a kol.: "K niektorým nemarxistickým metodológiám v psychológii" obsahuje tři základní okruhy: všeobecné ideově teoretické otázky psychologie (problematika člověka jako předmětu vědeckého výzkumu,

strukturalismus, interakce biologického a sociálního, problémy zrání a prostředí); kritika řešení problémů člověka v buržoazní psychologii (zejména v tzv. humanistické psychologii osobnosti, buržoazních koncepcích člověka v období vědecko-technické revoluce a neopsychoanalytické koncepce Frommovy); kritika nebehaviorismu (otázky pozitivismu a operacionalismu, vliv na vytváření modelů, nedostatky přístupů k metodám a interpretacím experimentálních výzkumů a situacionismu).

V práci K. Hozmana "Místo a úloha psychologie v soudobém ideologickém boji" (v tisku) je provedena analýza teoretických a metodologických aspektů hlavních směrů buržoazní psychologie z hlediska jejich ideologického dosahu a působení. Je zde kritické zhodnocení aplikace výsledků nemarxistické psychologie v ideologickém boji.

Rozporuplné v buržoazní psychologii je řešení problémů psychického vývoje a osobnosti. V otázkách psychického vývoje zde existují zdroje o vnitřní potenci, o božském principu volného sebeutváření či o účelových vývojových tendencích. Ještě pestřejší je paleta nemarxistických názorů o mechanismech psychického vývoje a osobnosti.

V práci J. Linharta a J. Kotáskové "Vývojový princip v psychologii, jeho teoreticko-metodologické základy a jeho aplikace v praxi" (Bulletin č. 6 PsÚ) jsou kriticky zhodnoceny současné aplikace systémového pojetí a utváření modelů vývoje západních teoretických studií a konfrontovány s marxistickým pojetím dialektiky změny a vlivu kulturně historické.

kých změn v ontogenetickém vývoji.

V souhrnném referátu J. Kotáskové "A longitudinalist's scepticism and trust" na 4. mezinárodní pražské konferenci jsou kriticky zhodnoceny západní spory o charakteristiku osobnosti, zejména z hlediska vzniklých nihilistických tendencí (aleatorika) a přetrvávání mechanistické behavioristické metodologie.

V několika statích o sociokognitivním vývoji kritizuje Kotásková studie o vývoji morálního usuzování založené na Kohlbergově teorii. Redukující tendence v těchto studiích konfrontuje s marxistickým pojetím a vlastní koncepcí, na níž je založena metoda diagnostiky morální zralosti osobnosti.

Ve studii O. Kolaříkové "K problémům rysových a protirysových teorií osobnosti" (Čs. psychologie 1980, č. 1) se analyzují dva rozmanité přístupy, příznačné pro soudobou nemarxisticky orientovanou psychologii osobnosti.

Největší kritickou pozornost si v buržoazní a revizionistické psychologii zaslouží otázky vědomí, odrazu a poznání. Vědomí pokládáme za nejvyšší, kvalitativně novou formu odrazu objektivní skutečnosti. Behavioristé ve svém redukcionismu, jak známo, otázku vědomí škrtnuli, nebehavioristé se k vědomí vracejí. Psychoanalytická, fenomenologická a tomistická psychologie činí z problému vědomí ústřední otázku, popírá však teorii odrazu. Empiristická psychologie obvykle redukuje pojem vědomí na "pole pozornosti", nebo na "faktor integrující" psychické procesy, či ve smyslu fenomenologie

na vnitřní intencionální stav subjektu. V oblasti poznání usilujeme o překonání funkcionálního přístupu na základě uplatnění Marxových tezí o významu činnosti pro vznik a utváření lidské psychiky a vědomí a o tom, že praxe je nejvyšším kritériem poznání.

Soustavná kritika buržoazní psychologie a revizionismu je rozpracována v teoretické publikaci J. Linharta "Člověk, svět, vědomí" (Praha, SPN, skriptum FF UK, I. a II. díl, 1982). Další kritické analýzy jsou obsaženy v práci J. Linharta "Vývoj vědomí člověka a společnost" (v tisku). V těchto pracích je objasněna problematika vývoje psychiky v historickém vývoji člověka se zřetelem k principu odrazu, ke kategorii činnosti, chování, k aktivitě člověka jako subjektu společenské činnosti, k poznání a k jeho fyziologickým základům.

Další kritickou prací je studie J. Linharta "Vývoj socialistického vědomí a uvědomění" (Praha, VŠ SNB 1982). V souvislosti s řešením základních psychologických problémů jsou zde kritizovány i některé vlivné buržoazní směry v psychologii, např. pozitivismus, psychoanalýza a strukturalismus.

V práci K. Hozmana "K otázkám formování socialistického morálního vědomí osobnosti" (v tisku) je rozbor otázek formování socialistického vědomí osobnosti spojen s kritickým zhodnocením některých nemarxistických psychologických koncepcí.

Různé druhy redukcionismu jsou překonávány na základě

rozpracování kategorie činnosti. Tato kategorie není v ne-marxistické psychologii koncipována. Pojem "activity" se chápe buď strukturalisticky nebo funkcionalisticky, nebo se místo tohoto pojmu používá pojmu "chování". Opomíjí se přitom, že činnost je kategorií historicko-společenskou.

V práci J. Linharta a V. Kebzy "Principy psychologie tvořivosti" (Praha, Academia, v tisku) je rozpracována psychologická analýza struktury lidské tvořivosti z hlediska kategorií marxistické dialektiky, tj. jde o pokus o vymezení základních složek lidské tvořivé činnosti a stanovení podmínek, jakož i zákonitostí psychických procesů lidské tvořivé činnosti. Integrální součástí práce je kritika strukturalismu v díle významného buržoazního psychologa J. Piageta, dále pak kritika psychoanalytických koncepcí tvořivosti, jakož i koncepcí pozitivistických, které jsou v psychologii reprezentovány zejména nebehaviorismem a operacionalismem. Tvořivá činnost člověka je zkoumána ve smyslu materialistické dialektiky vztahu: činnost - poznání - tvořivost. Podstatu tvořivosti nelze pochopit bez hlubšího poznání vztahu poznání a činnosti. Práce se podrobně a široce vyrovnává nejen s nejvýznamnějšími psychologickými teoriemi, ale i se speciálními pracemi o kreativitě včetně filozofických aspektů celého problému a podává výraznou kritiku funkcionalismu, strukturalismu a konstruktivismu i s jejich filozofickými základy.

Univerzálním jevem činnosti a chování je učení. Od vzniku psychologie jako samostatné disciplíny je učení středem

zájmu nejružnějších psychologických směrů - asocianismu, behaviorismu, gestaltismu aj. Globální výtkou nemarxistických směrů je redukcionismus - obvykle biologického či fyziologického ražení - a nerespektování kvalitativně odlišné úrovně a konzervativní ideologický charakter, což potvrzuje i jejich praktické používání (např. koncepce "human relations").

Buržoazní teorie učení jsou kritizovány v práci J. Linharta "Základy psychologie učení" (Praha, SPN 1982). Tato vysokoškolská učebnice je původní vědeckou monografií, která řeší komplexní problematiku psychologie lidského učení v jeho ontogenetickém vývoji. Vychází důsledně z marxistické dialektiky a ze společenské podmíněnosti lidské psychiky. Na základě původních výzkumných výsledků jsou rozvíjeny základní principy a kategorie marxistické psychologie: principy psychického odrazu, kategorie činnosti, princip sociální determinace, systémový a vývojový přístup. Zároveň je formulován model lidského učení a činnosti, který je podkladem již realizovaných aplikací teorie učení do oblasti psychosociálního a ekonomického řízení i do oblasti výchovně vzdělávací soustavy. Nově je rozvinuta koncepce formování dialektického myšlení u mládeže a dospělých.

2. Hlavní tendence buržoazní a revizionistické ideologie v psychologii ve světě

Pokud jde o behaviorismus jakožto jeden z hlavních směrů soudobé buržoazní psychologie, členil se v sedmdesátých letech na řadu variant, z nichž se nejvýrazněji odlišoval tzv. situacionismus, eliminující osobnost člověka a koncipující jeho chování jako funkci dané situace, v níž se člověk nachází, a tzv. "subjektivní" behaviorismus, koncipující chování člověka ve spojitosti s plánem tohoto chování. Za jev, typický pro postavení behaviorismu v uvedeném období, lze považovat zejména obhajobu behaviorismu proti kritickým výtkám dehumanizace člověka, obsaženou ve spisech B.F. Skinnera "Beyond Freedom and Dignity" (1971) a "About Behaviorism" (1974). Tato obhajoba behaviorismu, zahrnující pokus dosadit do behaviorismu chybějící myšlenku svobody a důstojnosti člověka (byť v behavioristicky deformované interpretaci těchto pojmů) je zároveň spojena s rozpracováním behavioristické technologie chování, která ve své aplikaci v praxi může vhodně sloužit účelům ovládnutí chování lidí, k jejich manipulaci. V této stránce behaviorismu se projevila technokratická tendence behaviorismu, posilovaná potřebami vědeckotechnické revoluce v jejím západním nemarxistickém pojetí.

Pro behaviorismus v sedmdesátých letech bylo typické také to, že jeho metodologické principy byly aplikovány v řadě věd - například v sociologii, pedagogice, právní vědě,

jazykovědě, biologii a v neposlední řadě též v teorii řízení a kybernetice.

Překonání pozůstatků behaviorismu v naší psychologii, které je požadováno v dokumentu předsednictva ÚV KSČ o stavu, úkolech a perspektivách společenských věd z r. 1974, předpokládá v první řadě rozpracovat marxisticky pojaté metody v psychologii, které nastoupí na místo metod nevyhovujících. V souvislosti s kritikou behaviorismu je třeba též rozpracovat z marxistických pozic psychologické otázky učení v jeho nejrozmanitějších formách, včetně učení sociálního a aktivního sociálního učení tak, aby výsledky mohly být prakticky aplikovány v intencích soudobých stranických dokumentů, požadujících rozvinutí všech rezerv spočívajících v subjektu člověka.

Psychoanalýza se v sedmdesátých letech projevovala ve dvou hlavních formách: jednak jako původní koncepce (Freud, Jung, Adler), které byly rozpracovávány při zachování původních principů (toto zaměření je stále silně zastoupeno v západní literatuře), jednak jako neopsychoanalýza čili kulturní psychoanalýza. Obě tyto formy mají široký okruh působení, jsou propagovány a popularizovány v západních masových sdělovacích prostředcích.

Pokud jde o kulturní psychoanalýzu, byl jejím typickým projevem spis jejího předního představitele Ericha Fromma, nazvaný "To Have or to Be?" (1978). Fromm tu rozvádí svoje myšlenky, obsažené v základu již v jeho dřívější knize "Revolution of Hope" (1968). Fromm kritizuje soudobou spo-

lečnost s jejím využíváním moderní techniky ("soudobou technickou civilizací"); obviňuje ji z toho, že učinila člověka přívěskem stroje, odcizila jej jeho přirozenosti a učinila z něj "homo consummens" - člověka konzumního, usilujícího o to, aby hodně měl a hodně užil. Nápravy, kterou Fromm navrhuje, má být dosaženo změnou hodnotové orientace člověka v tom směru, aby byla v souladu s jeho přirozenou povahou a jeho "přirozeností". Zdokonalení společnosti spočívá podle Fromma nikoli v celkových změnách společnosti, ve změně její podstaty, nýbrž v psychickém ozdravění lidských jedinců.

Frommovy ideje ozdravění člověka a společnosti jsou utopické, jsou opakem marxistického, vědeckého pojetí společnosti; nepostihují také pravou povahu konzumismu (konzumismus není ve své podstatě dán rozvojem techniky). Frommovy ideje navazují na myšlenky spisu představitele Frankfurtské školy, z níž Fromm původně vyšel, spisu Herberta Marcuse "Der eindimensionale Mensch" (1967). Jsou objektivně zaměřeny nejen proti technickému pokroku, ale i proti socialismu, který je kladen do stejné roviny s kapitalismem, je s kapitalismem zařazován do téže kategorie "soudobá technická civilizace".

U nás měl Fromm vliv zejména svým individualistickým pojetím seberealizace. V protikladu k Frommovu individualistickému pojetí chápeme v marxistickém smyslu seberealizaci tak, jak ji koncipoval a celým svým životem prokazoval Marx - totiž jako cílevědomou službu revolučnímu společenskému pokroku, v níž jsou angažovány všechny schopnosti člověka.

Pokud jde o starší formu psychoanalýzy, jsou na Západě vlivné zejména koncepce Freudovy. Proto je kritika freudismu stále aktuálním úkolem. Na tomto poli je ještě mnoho úkolů. Významnou argumentaci pro vyvracení freudismu přináší mj. rozpracování marxisticky orientované psychologie osobnosti jakožto protějšku Freudovy v jádru iracionalistické psychologie osobnosti.

Dále je třeba se zmínit o "humanistické psychologii" jakožto o novém význačném západním psychologickém směru, který se zformoval v padesátých a šedesátých letech a který usiluje o to, stát se třetím hlavním směrem soudobé buržoazní psychologie vedle behaviorismu a psychoanalýzy. Tato psychologie vystupuje jako oponent behaviorismu, redukujícího člověka na reagující biologický organismus, volně manipulovatelný zvnějšku. Oproti behaviorismu vyzvedá "humanistická psychologie" úlohu vnitřního zážitkového světa u člověka, subjektivní zážitky klade, co do významu, na první místo, kdežto o výzkum chování a činnosti má jen druhořadý zájem. Zdůrazňuje specifičnost lidské osobnosti jako vyznačující se humaním charakterem oproti naturalizujícímu pojetí člověka v behaviorismu nebo též v psychoanalýze. Mezi specificky lidskými kvalitami vyzvedá tato psychologie tvořivost a úlohu hodnocení a hodnotových orientací v životě člověka a rovněž úsilí o seberealizaci (resp. "sebeaktualizaci") a životní naplnění. Proti behavioristickému chápání člověka jako volně manipulovatelného je zdůrazněna lidská důstojnost. Hlavní zájem je o "osobu", o lidského jedince. K výchozím pojmům

této psychologie patří pojem intencionality (srov. C. Bühler, M. Allen: Introduction to Humanistic Psychology, 1972).

Zdroj pravdivého poznání hledá "humanistická psychologie" v subjektivní sféře, v nitru člověka, přičemž je přezírána úloha myšlení; s tím je spojena tendence nedoceňovat úlohu teoretického vysvětlování v psychologii a zároveň přezírat otázku objektivitu psychologického bádání.

"Humanistická psychologie" je poplatná filozofii života (Lebensphilosophie) a zejména pozdnímu existencialismu (tzv. "postexistenciálnímu antropologismu"). Ve shodě s ním vykládá vědomí a psychiku neodrazově (svět subjektivních zážitků je chápán jako primární a jako určující lidské konání). Rovněž otázku hodnot, otázky potřeby smyslu života a potřeby smyslu činnosti člověka vykládá "humanistická psychologie" v duchu idealismu, na podkladě vyspekulovaných pojmů, jako je pojem "logos" apod.

Pokud jde o společenský kontext, je "humanistická psychologie" jistou formou zobrazení krize buržoazního člověka a zároveň reakcí na tuto krizi. Je zároveň symptomem rozpadu hodnot soudobé kapitalistické společnosti. Pocit bezesmyslnosti a prázdnoty života jednotlivce, nazývaný v "humanistické psychologii" jako pocit "existenciálního vakua" je důsledkem společenského hodnotového vakua.

Vzhledem ke svému idealistickému zaměření, obsahujícímu prvky iracionalismu, není "humanistická psychologie" ani překonání behaviorismu ani psychoanalýzy. Zabývá se vážnými psychologickými problémy, jako je problém intencionality, cíle-

vědomosti, smyslu činnosti, hodnotových orientací a dalšími. Řešení těchto otázek v naší psychologii musí být nutně spjata s kritickým rozbohem koncepcí "humanistické psychologie".

V sedmdesátých letech se rozvíjela "kognitivní psychologie", navazující původně na koncepce wüzburgské školy a gestaltismu a opírající se teoreticky o kybernetiku a teorii systémů. Zkoumá organismy jako poznávací systémy, jejichž cílem je adaptace v prostředí. Představuje jistou opozici vůči behaviorismu, na rozdíl od něhož se vrací k pojmu "mind", přesto však se vyznačuje redukcionismem při vysvětlování lidské aktivity.

Teorii kognitivního vývoje rozpracovávala zejména ženevská škola (J. Piaget: *L'épistémologie génétique*, 1970; *Essai de logique opératoire*, 1972). Piaget zdůrazňoval aktivitu subjektu z vývojového hlediska, avšak jeho pojetí je nedialektické, neodrazové a jednostranně logizující. Koncepce ženevské školy jsou zjevně poplatné racionalistické tradici. Snahy této školy poskytnout teorii, která by umožnila ve své aplikaci dosáhnout optima rozumového vývoje jedince, připomíná osvícenecké racionalistické ideály.

Jistou novinkou v nemarxisticky orientované psychologii je "interakcionistická psychologie", usilující o překonání behavioristického situacionismu na jedné straně a o překonání tzv. rysové koncepce osobnosti na straně druhé (srov. např. N.S. Endler, D. Magnusson (ed.), "International Psychology and Personality", 1976). Koncepce "interakcionistické psychologie" jsou však vzdáleny marxistickému pojetí

interakce mezi subjektem a objektem.

V soudobé buržoazní psychologii se odráží současná krize kapitalismu, což se projevuje například v tom, že se mnoho pozornosti věnuje psychologickým otázkám sociální psychologie, zločinnosti, narkománie, problémům absurdity, agrese, úzkosti, psychické deprese apod.

S t r u č n é s h r n u t í h l a v n í c h t e n -
d e n c í b u r ž o a z n í a r e v i z i o n i s -
t i c k é i d e o l o g i e v p s y c h o l o g i i
v e s v ě t ě

Za hlavní tendence, pokud jde o přeměny teoretických aspektů soudobé buržoazní psychologie, lze považovat toto:

Profilující směry soudobé buržoazní psychologie reagují rozdílným způsobem na fakt vědecko-technické revoluce. Poměrně nový směr "kognitivní psychologie" byl ve svém vzniku pravděpodobně inspirován mj. zvyšující se potřebou vědy a poznání ve vědeckotechnické revoluci. Jiný relativně nový směr "humanistické psychologie" je zaměřen proti scientismu ve vědě, který je objektivně podporován vědeckotechnickou revolucí v jejím kapitalistickém společenském kontextu.

Jiný typ reakce na vědecko-technickou revoluci nacházíme v neopsychoanalýze Ericha Fromma, který vědeckotechnickou revolucí programově odmítá.

Vliv vědeckotechnické revoluce, provázené profilující úlohou kybernetiky, se zračí v kybernetizujících přístupech

"subjektivního behaviorismu" a "kognitivní psychologie".

V konkrétní psychologické metodologii na Západě převládá pozitivismus, což je v souladu s tím, že pozitivismus je hlavním směrem soudobé buržoazní filozofie. Spolu s tím sílí tendence k opouštění teoretických koncepcí a k plochému empirismu spojenému s jednostranným kvantitativním přístupem ke zkoumání psychických jevů.

V soudobých vývojových změnách buržoazní psychologie se odrážejí vývojové změny existencialismu - jako přeměna v "postexistenciální antropologismus" (uplatněný v "humanistické psychologii").

Pro většinu západních psychologů je v současné době příznačný eklekticismus - spojování prvků rozmanitých i vzájemně protichůdných psychologických směrů (což ladí s nechuťí většiny soudobých buržoazních psychologů k teorii).

Současná krize buržoazního člověka a buržoazní společnosti se projevuje na jedné straně tendencí manipulovat člověkem (Skinnerův behaviorismus), na druhé straně snahami napravovat pocit vnitřní prázdnoty člověka ("humanistická psychologie"). Projevuje se dále ve využívání iracionalistických prvků psychologie (zejména freudismu) pro apologii soudobé politiky imperialistické buržoazie a službou psychologie buržoazní propagandě. V neposlední řadě je krize buržoazní společnosti patrná ve volbě témat aplikované psychologie, věnovaných v hojné míře projevům sociální patologie.

3. Návrhy na opatření k zabezpečení účinnější kritiky

Kritiku buržoazních koncepcí v soudobé psychologii koncipovat (v souladu s plánem výzkumných úkolů v této oblasti pro 7. pětiletku):

- jako prostředek k překonávání pozůstatků a vlivů nemarxistických koncepcí v psychologii,
- jako výchozí předpoklad pozitivního řešení teoreticko-psychologických problémů,
- jako součást celkového výzkumu kritiky soudobé buržoazní ideologie a revizionismu,
- jako součást boje za formování socialistického vědomí pracujících (finální cíl).

V souvislosti s kritikou nemarxistických koncepcí a překonáváním nemarxistických hledisek jsou v psychologii aktuální obzvláště tyto úkoly:

- další rozpracování základních psychologických kategorií (jako je kategorie odrazu, činnosti, vědomí, osobnosti) z marxisticko-leninských teoreticko-metodologických pozic;
- kritika redukce psychologického výzkumu na shromažďování a pořádání empirických dat bez teoretického zpracování a zjišťování kauzálních souvislostí a zákonitostí (spolu s tím i kritika jednostranně kvantitativního přístupu ke studiu psychických jevů);
- důraz na uplatňování historického materialismu jako obecné metodologie v psychologii vzhledem k poměrně častému nedoceňování podílu sociologických determinant psychiky člově-

ka;

- rozpracování konkrétních výzkumných metodologických postupů, jejich specifické metodologie na základě marxisticko-leninské obecné metodologie (vzhledem k přetrvávání nemarxisticky orientovaných konkrétních výzkumných metod a postupů v psychologii).

Pokud jde o využívání buržoazní psychologie v revizionismu, uplatňují se v tomto ohledu zejména psychoanalýza a neopschoanalýza.

Jak vysvítá z kritické analýzy "freudomarxismu", obsažené v kolektivní monografii "Filozofie a ideologie frankfurtské školy" (Academia, Praha 1976), byly ideje "freudomarxismu" v poměrně nedávné době znovu připomínány v podobě reedice spisů "freudomarxistů" (byla vydána publikace: Bernfeld, Jurinetz, Sapir, Stoljanov: "Psychoanalyse und Marxismus", Frankfurt a.M. 1971).

Freudovy koncepce byly v jisté modifikované podobě využity v revizi marxismu z šedesátých let u nás (jak je to analyzováno v příslušném pasusu knihy L. Hrzal, J. Netopilík: "Ideologický boj ve vývoji české filozofie", Praha, Svoboda 1975).

Dubčekovský revizionismus byl nemálo inspirován E. Frommem: dubčekovský požadavek liberalizace společnosti se opírá o Frommovo pojetí individualisticky chápané sebe-realizace.

Behaviorismus jako nástroj revize marxismu byl u nás v šedesátých letech uplatňován jen zprostředkovaně - pro-

střednictvím svého uplatnění v sociologii koncipované polským sociologem Z. Baumannem, jehož práce tehdy vycházely v českém překladu.

V současné době se objevuje též naléhavá nutnost kritického zhodnocení nemarxistických dialektických směrů v psychologii. V tomto ohledu bude třeba kromě prohloubení kritiky epistemologické dialektiky J. Piageta a dialektické psychologie K.F. Riegela provést zevrubnou kritiku hermeneutické dialektiky a dialektiky psychologického strukturalismu J. Lacana.

Z nemarxistických názorů, které jsme výše stručně charakterizovali, působí v naší psychologii zejména několik dosud vlivných směrů.

1) Je to především empirismus a pozitivismus, který vede k podceňování teoretického poznání podstaty psychických procesů, lidské osobnosti a společenského i individuálního vědomí. Tento empiristický přístup se tváří jako směr, který usiluje pomáhat socialistické praxi. Ve skutečnosti u nás konkrétně znamená nepromyšlené přejímání různých metod a diagnostik západní psychologie. Poslední zkušenosti však ukazují, že nekritické přejímání těchto aplikačních metod vede ke zjednodušení jak složité problematiky rozvoje socialistického člověka, tak i využití psychologických poznatků v životě naší společnosti. Empirismus, zaměřený obecně proti každé teorii, ve skutečnosti je zejména zaměřen proti dialekticko-materialistické koncepci. To se u nás projevuje v nedostatečném rozpracování vývojového (zejména historic-

kého) a systémového přístupu, v zanedbávání toho, co je podstatou psychiky (resp. psychických procesů), v nedocenění problematiky odrazu, činnosti, vědomí aj.

Tyto nedostatky se projevují i ve výchově mladých odborníků, a to nejen psychologů, nýbrž i budoucích učitelů, vychovatelů a konečně i lékařů. Již tradiční je u nás únikové zaměření psychologů do oblasti klinické psychologie, kde uvedený empirismus v psychologii dobře vyhovuje empirismu, který vládne i v našich lékařských vědách. Vzhledem k této složité situaci je velmi žádoucí pomoc ze strany naší marxisticko-leninské filozofie, např. vydáváním vhodných publikací, konáním odborných metodologických seminářů aj.

2) Poslední práce z oblasti psychologického studia vědomí a osobnosti člověka ukazují na potřebu hlouběji čelit idealistickým a ahistorickým tendencím. Vědomí, osobnost, inteligence, myšlení aj. nejsou vždy chápány, jako to ukazují i některé aspirantské práce, ve své konkrétní sociální a historické determinaci. Projevuje se zde vliv západní testologie, Piagetovy teorie spontánního psychického vývoje aj. Kritickým snahám některých psychologů vůči těmto zjednodušujícím koncepcím není věnována patřičná pozornost.

Nejúčinnější postup v této oblasti spočívá ve vědeckém, marxisticko-leninsky zdůvodněném rozpracování výše uvedených oblastí psychologie. To umožní konkrétní argumentaci jak na úrovni teorie, tak i při řešení aktuálních praktických otázek.

3) Hlouběji než dosud je nutno překonávat individualis-

tické pojetí člověka. Na rozdíl od západní psychologie vychází marxistická psychologie ze sociálního (resp. prosociálního) pojetí člověka. Nejen sociální psychologie, ale všechny psychologické disciplíny mají vycházet z principu sociální determinace člověka, z jeho sociogeneze. To umožní v oblasti ideologie účinněji než dosud bojovat proti projevům individualistického (tzv. pluralistického) pragmatismu; tyto projevy se v poslední době množí a jejich ideologicko-psychologické působení sílí.

4. Přehled nejdůležitějších psychologických prací vztahujících se ke kritice buržoazní a revizionistické psychologie

- Arbet, L.: Kritika nemarxistických koncepcí myšlení.
- Bíro, V.: K niektorým názorom západných psychofyziológov.
- Bokorová, V.: K metodickým otázkám sociálně psychologického výzkumu tzv. malých skupin. In: Metodické problémy sociálnej psychológie. SAV, Košice 1983.
- Droppová, Z., Stríženec, M., Zelmen, J.: Modelovanie a behaviorismus. Bratislava, ÚEP SAV.
- Halmiová, O. a kol.: K niektorým nemarxistickým metodológiám v psychológii. Bratislava, ÚEP SAV.
- Hozman, K.: Ke kritice antiscentismu v psychologii osobnosti. Brno, Psycholog. laboratoř ČSAV.
- Hozman, K.: Ke kritice antropologické metodologie vědy. Brno, Psycholog. laboratoř ČSAV, 1980.
- Hozman, K.: Místo a úloha psychologie v soudobém ideologickém boji. Brno, 1983.
- Hozman, K.: K otázkám formování socialistického morálního vědomí osobnosti. (V tisku)
- Hudeček, J.: Buržoazní teorie osobnosti. Nová mysl, 1979, č. 5.
- Hudeček, J.: Psychologie a její zneužívání v buržoazní propagandě. Zprávy Psychologické laboratoře ČSAV, 1981, č. 10.

- Hudeček, J.: Kritické zhodnocení směrů současné buržoazní psychologie. Čs. psychologie, 1979, č. 5, a 1981, č. 3.
- Kodým, M.: Koncepce HÚ VIII-6-5 na 7. pětiletku a průběh jeho řešení v 1. roce pětiletky. Čs. psychologie, 1982, č. 4-5, s. 297-354.
- Kodým, M.: 60 let KSČ v boji za rozpracování a realizaci vědecko-technické politiky a její odraz v psychologii. In: Podíl psychologie na realizaci vědní politiky strany. Sborník referátů přednesených na vědeckém semináři k 60. výročí založení Komunistické strany Československa, Praha, Psychologický ústav ČSAV, 1981, s. 5-26.
- Kolaříková, O.: K některým charakterologickým koncepcím osobnosti. Zprávy Psychologické laboratoře ČSAV v Brně, 1981, č. 8.
- Kolaříková, O.: K problematice interakcionistické psychologie. Zprávy Psychologické laboratoře ČSAV v Brně, 1979, č. 4.
- Kolaříková, O.: K problémům rysových a protirysových teorií osobnosti. Čs. psychologie, 1980, č. 1.
- Kotásková, J.: A longitudinalist's scepticism and trust. In: Proceedings of IV Prague International Conference, Psychological development, Learning and Personality formation. Praha, Academia. (V tisku)
- Linhart, J.: Činnost a poznávání. Praha, Academia 1976.
- Linhart, J.: Dialekticko-materialistická metoda v současné psychologii. Praha, SPN 1976.
- Linhart, J.: Základy psychologie učení. Praha, SPN 1982.

- Linhart, J.: Vývoj vědomí člověka a společnost. (V tisku)
- Linhart, J.: Vývoj socialistického vědomí a uvědomění. Učební text, Praha, VŠ SNB 1983.
- Linhart, J., Kodým, M., Kotásková, J.: Mravní vývoj dítěte v socialismu. Praha, Academia 1977.
- Linhart, J. a kol.: Základy obecné psychologie. Praha, SPN 1981.
- Linhart, J., Kebza, V.: Principy psychologie tvořivosti. Praha, Academia. (V tisku)
- Ruisel, I., Ruiselová, Z.: Klady a zápory informačního přístupu v kognitivistické psychologii. Bratislava, ÚEP SAV.
- Sarmány, I.: Kritické poznámky ku koncepcii kognitívneho štýlu rozpracovaného H.A. Witkinom. Bratislava, ÚEP SAV.
- Šípoš, I., Árochová, O.: Štrukturalizmus a psychológia. Bratislava, ÚEP SAV.
- Šípoš, I., Rosová, V.: Klady a zápory nomotetických prístupov v kognitívnej psychológii. Bratislava, ÚEP SAV.
- Uherík, A.: Behaviorizmus a redukcionizmus v psychofyziologickom výskume. Bratislava, ÚEP SAV.
- Viewegh, J.: Psychologie umělecké literatury - problémy a perspektivy. Čs. psychologie, 1982, č. 6.

